

HISTORIA POLITYCZNA „LUDOWEJ” POLSKI 1944-1989

Wybór źródeł
dla studentów politologii

wybór i opracowanie

Filip Musiał, Ryszard Terlecki, Michał Wenklar

Akademia Ignatianum

Wydawnictwo WAM

Kraków 2013

Recenzenci:

prof. dr hab. Piotr Franaszek (UJ)

dr Wojciech Frazik (IPN)

© Akademia Ignatianum, 2013

31-501 Kraków, ul. Kopernika 26

Publikacja dofinansowana ze środków przeznaczonych na działalność statutową
Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum w Krakowie

Redakcja:

Michał Zmuda

Indeksy:

Karina Ciuła

Projekt okładki:

Lesław Sławiński – PHOTO DESIGN

ISBN 978-83-7614-153-4 (Ignatianum)

ISBN 978-83-277-0023-0 (WAM)

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW

tel.: 12 62 93 200 • faks: 12 42 95 003

e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel.: 12 62 93 254-255 • faks: 12 62 93 496

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA

tel.: 12 62 93 260, 12 62 93 446-447

faks: 12 62 93 261

e.wydawnictwowam.pl

Drukarnia Wydawnictwa WAM • ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

SPIS TREŚCI

Wstęp

CZĘŚĆ I

Rozdział 1

1943-1945

- Dokument nr 1** 17
Czwarte posiedzenie konferencji szefów rządów ZSRS, USA i Wielkiej Brytanii, 1 grudnia 1943 r. (fragment).
- Dokument nr 2** 22
Raport komisarza ludowego spraw wewnętrznych ZSRS Ł.P. Berii dla J.W. Stalina, W.M. Mołotowa, A.I. Antonowa dotyczący przeprowadzenia operacyjno-czekistowskich akcji w mieście Wilno, Moskwa, 16 lipca 1944 r. oraz Załącznik sporządzony przez komisarza ludowego spraw wewnętrznych Ł.P. Berii dla J.W. Stalina, W.M. Mołotowa, A.I. Antonowa do raportu I.A. Sierowa i D. Czerniachowskiego dotyczące aresztowania generała Kulczyckiego [właśc. Krzyżanowskiego] i planów rozbrojenia polskich formacji wojskowych (fragment). Załącznik sporządzony przez komisarza ludowego spraw wewnętrznych Ł.P. Berii dla J.W. Stalina, W.M. Mołotowa, A.I. Antonowa do raportu I.A. Sierowa i I.D. Czerniachowskiego dot. aresztowania generała Kulczyckiego [właśc. Krzyżanowskiego] i planów rozbrojenia polskich formacji wojskowych.
- Dokument nr 3** 27
Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, 21 lipca 1944 r. (fragment).
- Dokument nr 4** 32
Rozkaz gen. Leopolda Okulickiego rozwiązujący Armię Krajową, 19 stycznia 1945 r.

Rozdział 2**1945-1948**

- Dokument nr 5** 35
Oświadczenie przedstawicieli rządów ZSRS, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych o wynikach konferencji jałtańskiej dotyczące Polski, 11 lutego 1945 r. (fragment).
- Dokument nr 6** 37
Odezwa Rady Jedności Narodowej do Narodu Polskiego i Narodów Sprzymierzonych oraz Testament Polski Podziemnej, 1 lipca 1945 r. (fragment).
- Dokument nr 7** 45
Komunikat Polskiego Stronnictwa Ludowego, Warszawa, 22 sierpnia 1945 r.
- Dokument nr 8** 50
Przemówienie sejmowe Zygmunta Żuławskiego w sprawie fałszerstw wyborczych, Warszawa, 8 lutego 1947 r. (fragment).

Rozdział 3**1948-1954**

- Dokument nr 9** 53
Wytyczne w sprawie naszego ustroju gospodarczego i społecznego. Referat Hilarego Minca wygłoszony na Plenum KC PPR 6 lipca 1948 r. (fragment).
- Dokument nr 10** 58
Deklaracja ideowa Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, grudzień 1948 r. (fragment).
- Dokument nr 11** 61
Włodzimierz Sokorski, *O funkcji kulturalno-wychowawczej państwa i demokracji ludowej*, „Wiedza i Życie”, 1950, z. 5 (fragment).
- Dokument nr 12** 64
Memoriał Episkopatu Polski do Rady Ministrów, Kraków, 8 maja 1953 r. (fragment).

Rozdział 4**1954-1956**

- Dokument nr 13** 71
Jerzy Ambroziewicz, Walery Namiotkiewicz, Jan Olszewski, *Na spotkanie ludziom z AK*, „Po Prostu”, 11 marca 1956 r. (fragment).

Dokument nr 14	75
Przemówienie premiera PRL Józefa Cyrankiewicza wygłoszone 29 czerwca 1956 r. w Polskim Radiu w Poznaniu (fragment).	
Dokument nr 15	78
Uchwała VIII Plenum KC PZPR o aktualnych zadaniach politycznych i gospodarczych partii, październik 1956 r. (fragment).	
Dokument nr 16	82
Rezolucja uchwalona na wiecu studentów Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 9 października 1956 r. (fragment).	
Rozdział 5	
1957-1970	
Dokument nr 17	87
Zadania organizacji partyjnych w akcji przed III Zjazdem partii – referat wygłoszony przez I Sekretarza KC PZPR Władysława Gomułkę, 15 października 1958 r. (fragment).	
Dokument nr 18	93
List 34, marzec 1964 r.	
Dokument nr 19	98
Rezolucja studentów Warszawy, 11 marca 1968 r. (fragment).	
Dokument nr 20	102
Sprawozdanie komisji powołanej przez Biuro Polityczne KC PZPR dla zbadania niektórych kwestii szczegółowych związanych z wydarzeniami grudniowymi 1970 r. (fragment).	
Rozdział 6	
1970-1980	
Dokument nr 21	109
Jerzy Sieradziński, <i>Realistyczny i mobilizujący</i> , „Trybuna Ludu”, 9 czerwca 1972 r.	
Dokument nr 22	112
List 59, 5 grudnia 1975 r.	
Dokument nr 23	119
Tezy wystąpień na wiecach po rewolcie robotniczej z czerwca 1976 r., Warszawa, 26 czerwca 1976 r. (fragment).	
Dokument nr 24	123
Informacja dotycząca aktualnej sytuacji polityczno-operacyjnej na terenie miejskiego województwa krakowskiego, Kraków, 18 grudnia 1979 r. (fragmenty).	

Rozdział 7
1980-1983

- Dokument nr 25** 127
Protokół porozumienia zawartego przez Komisję Rządową i Międzyzakładowy Komitet Strajkowy w Gdańsku 31 sierpnia 1980 r. (fragment).
- Dokument nr 26** 134
Uchwała programowa I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”, 7 października 1981 r.
- Dokument nr 27** 137
Zeszyt roboczy gen. Wiktora Anoszkina, grudzień 1981 r. (fragment).
- Dokument nr 28** 141
Dane dotyczące stosowania ustawodawstwa związanego z wprowadzeniem, zawieszeniem i zniesieniem stanu wojennego, przygotowane przez Wiktora Grzelca zastępcę kierownika Wydziału Administracyjnego KC PZPR, sierpień 1983 r.

Rozdział 8
1983-1989

- Dokument nr 29** 149
Analiza stanu grup i struktur konspiracyjnych w kraju po X Zjeździe PZPR opracowana przez Zespół Analiz MSW, Warszawa, 29 lipca 1986 r. (fragmenty).
- Dokument nr 30** 152
Przemówienie Tadeusza Mazowieckiego na zebraniu konstytuującym Komitet Obywatelski przy przewodniczącym NSZZ „Solidarność”, Warszawa, 18 grudnia 1988 r.
- Dokument nr 31** 155
Porozumienia „okrągłego stołu” (fragment).
- Dokument nr 32** 162
Informacja o poglądach członka Biura Politycznego KC PZPR i posła na Sejm Zbigniewa Sobotki na temat bieżącej sytuacji w PRL, 2 października 1989 r. (fragment).

CZEŚĆ II

Rozdział 9

Podziemie i opozycja

- Dokument nr 33** 169
O wolność Obywatela i Niepodległość Państwa (wytyczne ideowe), 15 września 1945 r. (fragment).
- Dokument nr 34** 174
Jacek Kuroń, Karol Modzelewski, List otwarty do partii, 1964 r. (fragment).
- Dokument nr 35** 179
Deklaracja ideowa KPN, 1 września 1979 r.
- Dokument nr 36** 183
Oświadczenie programowe Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”, 22 stycznia 1983 r. (fragment).

Rozdział 10

Kościół katolicki

- Dokument nr 37** 187
Porozumienie między przedstawicielami Rządu PRL i Episkopatu Polskiego, kwiecień 1950 r. (fragmenty).
- Dokument nr 38** 191
Protest sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego skierowany do dyrektora Urzędu ds. Wyznań A. Skarżyńskiego w sprawie utrudniania przez władze obchodów Milenium Chrztu Polski.
- Dokument nr 39** 193
Wstępne tezy do oceny wizyty papieża opracowane w KC PZPR przed 10 czerwca 1979 r. (fragmenty).
- Dokument nr 40** 197
Szczególnie przypadki niewyjaśnionych zgonów księży – skrót raportu dotyczącego bezprawnej działalności Grupy D Departamentu IV MSW (fragment).

Rozdział 11

Uchodźstwo

- Dokument nr 41** 203
Oświadczenie Rządu RP na Uchodźstwie przeciwko uchwałom konferencji jałtańskiej, 13 lutego 1945 r.

- Dokument nr 42** 205
Pierwsza audycja Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa, 3 maja 1952 r. (fragment).
- Dokument nr 43** 207
Juliusz Mieroszewski, *Rewolucjoniści i „wyzwolenicy”*, „Kultura”, nr 1-2(111-112): 1957 (fragment).
- Dokument nr 44** 210
Oświadczenie Rządu RP w sprawie uchwały Sejmu w Warszawie o przywróceniu nazwy państwa na Rzeczpospolitą Polska, Londyn, 8 stycznia 1990 r.

Rozdział 12

Partia komunistyczna i aparat represji

- Dokument nr 45** 213
Stanowisko Biura Politycznego KC PPR w sprawie referatu Władysława Gomułki wygłoszonego dnia 3 czerwca 1948 r. (fragment).
- Dokument nr 46** 216
Józef Światło, *Za kulisami bezpieki i partii* (fragment).
- Dokument nr 47** 219
Dyrektywa kierownictwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie aktualnych zadań Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, Warszawa, 23 stycznia 1971 r. (fragmenty).
- Dokument nr 48** 223
Koncepcja przemian w systemie politycznym PRL w świetle VIII Plenum KC PZPR, Warszawa, 5 września 1988 r. (fragment).

Rozdział 13

Stosunki ZSRS – „ludowa” Polska

- Dokument nr 49** 229
Raport doradcy NKWD przy Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego Polski I.A. Sierowa dla komisarza ludowego spraw wewnętrznych ZSRS L.P. Berii dot. przygotowań do aresztowania kierownictwa Polskiego Państwa Podziemnego, Warszawa, 27 marca 1945 r. (fragment).
- Dokument nr 50** 232
Pismo I sekretarza KC PZPR Bolesława Bieruta do sekretarza generalnego KC KPZR Józefa Stalina, Warszawa, 28 września 1949 r.

Dokument nr 51	233
Deklaracja polsko-radziecka o wzajemnych stosunkach, listopad 1956 r. (fragment).	
Dokument nr 52	236
Zapis rozmowy sekretarza generalnego KC KPZS Michała Gorbaczowa z I sekretarzem KC PZPR gen. Wojciechem Jaruzelskim, Warszawa, 14 lipca 1988 r. (fragment).	
Wykaz ważniejszych skrótów	241
Wybór literatury	245
Indeks rzeczowy	251
Indeks osobowy	261

WSTĘP

Prezentowany wybór źródeł jest materiałem, który może być wykorzystywany w czasie konwersatoriów ze studentami nauk politycznych. Nie był on przygotowywany z myślą o zilustrowaniu wszystkich najważniejszych epizodów historii „ludowej” Polski, ale z zamiarem wyeksponowania problemów, które warto przedyskutować ze studentami, by pogłębić informacje podawane im w czasie wykładów.

Tom podzielono na dwie części. W pierwszej – ułożonej chronologicznie – staraliśmy się zaproponować materiał źródłowy, który pozwoli zwrócić uwagę studentów na ważne, z punktu widzenia historii politycznej, aspekty dziejów PRL. W drugiej części – ułożonej problemowo – staraliśmy się dobrać dokumenty tak, by możliwe stało się zilustrowanie dynamiki najważniejszych problemów Polski pod rządami komunistów, w większym stopniu pozwalając na pogłębioną analizę i porównywanie zjawisk społecznych i historycznych. Różne dokumenty dotyczące tych samych zdarzeń czy procesów mogą zatem pojawiać się w obu częściach. Jest to zabieg celowy, mający utrwalić podczas analizy dokumentów z drugiej części nabytą już przez studenta wiedzę i skłonić go do formułowania wniosków i własnych spostrzeżeń. Kierując się pragmatyką akademicką, założyliśmy, że obie części można zrealizować w ramach klasycznych konwersatoriów ze studentami studiów stacjonarnych. Natomiast w wypadku studiów zaocznych, część drugą można realizować w ramach zajęć bezkontaktowych.

Jak każda edycja źródłowa, także i ta pozostawia niedosyt i przekonanie, że nie znalazło się w niej wiele dokumentów, których znaczenie dla historii „ludowej” Polski jest niezwykle istotne, a ich treść pozwalałaby na zrozumienie, czym był PRL. Jednak biorąc pod uwagę ograniczenia objętościowe tomu – przyjęte tak, by zawarty w nim materiał rzeczywiście dało się zrealizować w czasie liczącego 30 godzin lekcyjnych konwersatorium – nie można było rozszerzać niniejszego zbioru. Świadomości niepełności prezentowanego materiału, nie mamy jednak wątpliwości,

że dobór źródeł pozwoli na przeprowadzenie ciekawych zajęć, pogłębiających systematyczny wykład historii PRL, tym bardziej że w wypadku wielu z przytoczonych dokumentów można odwołać się do powszechnie dostępnych – choćby w Internecie – fotografii, fragmentów filmów dokumentalnych czy nagrań audio z epoki, co pozwoli studentom urodzonym już w III RP lepiej poznać wykładaną im rzeczywistość historyczną.

Rozdział 1

1943-1945

Dokument nr 1

Czwarte posiedzenie konferencji szefów rządów ZSRS, USA i Wielkiej Brytanii, 1 grudnia 1943 r. (fragment).

WPROWADZENIE

Po ataku III Rzeszy na ZSRS w czerwcu 1941 r., Sowieci przystąpili do koalicji antyhitlerowskiej. Latem tego roku nawiązano stosunki dyplomatyczne między Rządem RP na Uchodźstwie¹ a ZSRS, zerwane po sowieckiej agresji na Polskę we wrześniu 1939 r. Niemiecka ofensywa załamała się po przegranej bitwie pod Stalingradem na przełomie 1942 i 1943 r. Od tego czasu relacje z Rządem RP na Uchodźstwie stały się dla przywódcy ZSRS Józefa Stalina², który zyskał przewagę na froncie wschodnim, balastem. Utworzył on reprezentację polskich komunistów w Moskwie – Związek Patriotów Polskich³, z jego inicjatywy stworzono także na okupowanym przez

¹ Rząd Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie (Rząd Rzeczypospolitej Polskiej na Obczyźnie) – rząd polski utworzony na mocy zapisów Konstytucji Kwietniowej z 1935 r. po internowaniu władz polskich w Rumunii we wrześniu 1939 r. Początkowo działał we Francji, a po jej upadku w Wielkiej Brytanii. Stanowił jedyny legalny polski organ rządowy w czasie II wojny światowej. Po zajęciu Polski przez Armię Czerwoną i utworzeniu tzw. Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, latem 1945 r. utracił uznanie większości państw. Mimo to działał, aż do rozpoczęcia procesu transformacji ustrojowej w Polsce zapoczątkowanej w 1989 r. Symbolicznym zakończeniem działania polskich władz na obczyźnie stało się przekazanie insygniów prezydenckich przez ostatniego Prezydenta RP na Uchodźstwie Ryszarda Kaczorowskiego, pierwszemu Prezydentowi III RP wyłonionemu w wolnych wyborach Lechowi Wałęsie w 1991 r.

² Józef Wissarionowicz Stalin (właśc. Iosif Dżugaszwili, 1879-1953), działacz komunistyczny, w l. 1922-1953 dyktator Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich.

³ Związek Patriotów Polskich – organizacja polityczna zdominowana przez komunistów polskich powołana w 1943 r. w ZSRS z inspiracji J. Stalina. Działała do 1946 r. ZPP miał tworzyć warunki do przejścia przez komunistów władzy w powojennej Polsce. Na arenie międzynarodowej był przedstawiany przez Sowietów jako niezależna reprezentacja Polaków w ZSRS.

Niemców terytorium Polską Partię Robotniczą⁴, której pierwsze kadry przysłano z ZSRS. W kwietniu 1943 r. po odkryciu przez wycofujące się wojska niemieckie masowych mogił polskich oficerów zamordowanych przez Sowietów w Katyniu wiosną 1940 r.⁵ Stalin zerwał stosunki dyplomatyczne z Rządem RP na Uchodźstwie.

Od 28 listopada do 1 grudnia 1943 r. w Teheranie odbywała się pierwsza konferencja tzw. Wielkiej Trójki: ZSRS – reprezentowanego przez Józefa Stalina, Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej – reprezentowanych przez Franklina Delano Roosevelta⁶ oraz Wielkiej Brytanii – reprezentowanej przez Winstona Churchilla⁷. Zapadły na niej między innymi wstępne decyzje odnoszące się do powojennych granic Polski. Na konferencję nie zaproszono reprezentantów Rządu RP na Uchodźstwie, polskich władz nie poinformowano także o wstępnych ustaleniach. Ich znaczenie było zaś decydujące, bowiem w styczniu 1944 r. Armia Czerwona przekroczyła przedwojenną granicę Polski.

Roosevelt: Chciałbym, abyśmy na tym posiedzeniu omówili zagadnienia Polski i Niemiec. [...] Pragnąłbym porozmawiać o Polsce. Chcę wyrazić nadzieję, że rząd radziecki będzie mógł rozpocząć rokowania i nawiązać na nowo swoje stosunki z rządem polskim.

Stalin: Agenci rządu polskiego przebywający w Polsce⁸ są powiązani z Niemcami. Zabijają oni partyzantów⁹. Nie możecie sobie wyobrazić, co oni tam wyprawiają.

---

⁴ Polska Partia Robotnicza – partia komunistyczna powołana w 1941 r. w ZSRS z inspiracji J. Stalina, przerzucona następnie na teren okupowanej Polski, gdzie rozpoczęła działalność konspiracyjną. Jej celem było tworzenie warunków umożliwiających przejście przez nią władzy po zajęciu Polski przez Armię Czerwoną.

⁵ Po agresji ZSRS na Polskę do niewoli sowieckiej dostało się 200 tys. polskich żołnierzy. 15 tys. oficerów i policjantów osadzono w obozach w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku. 5 III 1940 r. Stalin podjął decyzję o ich wymordowaniu wraz z 7 tys. Polaków osadzonych w innych obozach i więzieniach – a ujętych najczęściej w wyniku działań NKWD w trakcie lub po ustaniu działań zbrojnych. W sumie zamordowano blisko 22 tys. Polaków masowo grzebanych w dolach nieopodal Bykowni, Charkowa, Katynia i Smoleńska.

⁶ Franklin Delano Roosevelt (1882-1945), polityk amerykański, w l. 1933-1945 prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.

⁷ Winston Churchill (1874-1965), polityk brytyjski, w l. 1940-1945 i 1951-1955 premier Wielkiej Brytanii.

⁸ Chodzi o reprezentantów Polskiego Państwa Podziemnego, a więc działających w konspiracji instytucji państwowych. Głównymi filarami cywilnego pionu PPP była Delegatura Rządu na Kraj (władza wykonawcza), Krajowa Reprezentacja Polityczna – przekształcona następnie w Radę Jedności

Churchill: Jest to wielki problem. Wypowiedzieliśmy wojnę Niemcom, ponieważ Niemcy napadli na Polskę. Zdziwiło mnie w swoim czasie, że Chamberlain¹⁰ nie walczył o Czechów w Monachium¹¹, a w kwietniu 1939 roku nagle udzielił gwarancji Polsce. Byłem zdziwiony, kiedy odrzucił on lepsze warunki i dokonał zwrotu ku polityce wojny. Lecz równocześnie okoliczność ta także mnie ucieszyła. Z powodu Polski i w imię wykonania naszej obietnicy, choć nie byliśmy przygotowani, z wyjątkiem naszej marynarki wojennej, wypowiedzieliśmy wojnę Niemcom i odegraliśmy wielką rolę w skłonieniu Francji, aby przystąpiła do wojny. Francja poniosła klęskę. Natomiast my, dzięki naszemu wyspiarskiemu położeniu, okazaliśmy się aktywnymi żołnierzami. Przywiązujemy wielkie znaczenie do przyczyny, która skłoniła nas do przystąpienia do wojny. Rozumiem historyczną różnicę pomiędzy naszym i rosyjskim punktem widzenia wobec sprawy Polski. Jednakże Polsce poświęcamy wiele uwagi, ponieważ agresja na Polskę stała się tym, co zmusiło nas do podjęcia obecnych wysiłków. Doskonale również rozumiałem sytuację Rosji na początku wojny¹² i biorąc pod uwagę naszą słabość w początkowym okresie wojny oraz fakt, że Francja sprzeniewierzyła się w Monachium gwarancjom złożonym przez nią, rozumiem, że rząd radziecki nie mógł ryzykować wówczas w tej walce własną egzystencją. Lecz obecnie jest inna sytuacja i mam nadzieję, że jeśli nas zapytają, dlaczego przystąpiliśmy do wojny, odpowiemy, że stało się tak, ponieważ daliśmy gwarancję Polsce. Pragnę przypomnieć przytoczony przeze mnie przykład trzech zapalek, z których jedna obrazuje Niemcy, druga – Polskę, trzecia – Związek Radziecki. Wszystkie te trzy zapalki muszą być przesunięte na zachód, aby rozwiązać jedno z głównych

---

Narodowej (namiastka władzy ustawodawczej) oraz Cywilne Sądy Specjalne. Zaś pion wojskowy tworzyła Armia Krajowa (czyli Polskie Siły Zbrojne w Kraju) oraz Wojskowe Sądy Specjalne.

⁹ Chodzi o partyzantów sowieckich, zrzuconych na teren Polski z zadaniem wywiadowego rozpoznania struktur Polskiego Państwa Podziemnego i jego pionu wojskowego – Armii Krajowej lub tworzących oddziały partyzanckie podporządkowane ZSRS, które atakowały podziemne Wojsko Polskie.

¹⁰ Arthur Chamberlain (1869-1940), polityk brytyjski, w l. 1937-1940 premier Wielkiej Brytanii.

¹¹ Chodzi o konferencję monachijską z 29 IX 1938 r., w czasie której przedstawiciele Wielkiej Brytanii (A. Chamberlain), Francji (É. Daladier), Niemiec (A. Hitler) i Włoch (B. Mussolini) podpisali układ przekazujący Niemcom Sudety – należące dotąd do Czechosłowacji.

¹² Chodzi o agresję ZSRS na Polskę z 17 września 1939 r., będącą konsekwencją podpisanego 23 VIII 1939 r. tzw. paktu Ribbentrop-Mołotow, czyli paktu o nieagresji pomiędzy III Rzeszą a ZSRS, którego niejawnym załącznikiem przewidywał rozbiór terytoriów i podział strefy wpływów mocarstw w Polsce, Litwie, Łotwie, Estonii, Finlandii i Rumunii.

zadań stojących przed sojusznikami – zagwarantować zachodnie granice Związku Radzieckiego.

Stalin: [...] Muszę zaznaczyć, że Rosja jest nie mniej, lecz bardziej od innych mocarstw zainteresowana w dobrych stosunkach z Polską, ponieważ Polska jest sąsiadem Rosji. Jesteśmy za odbudową, za wzmocnieniem Polski. Jednak widzimy różnicę między Polską, a polskim rządem emigracyjnym w Londynie. Zerwaliśmy stosunki z tym rządem nie z powodu jakichś kaprysów, lecz dlatego, że rząd polski przyłączył się do Hitlera w jego oszczerczej kampanii przeciwko Związkowi Radzieckiemu¹³. Wszystko to zostało opublikowane w prasie. Jakie możemy mieć gwarancje, że emigracyjny rząd polski w Londynie nie uczyni znów tego samego? Chcielibyśmy mieć gwarancję, że agenci rządu polskiego nie będą zabijać partyzantów, że polski rząd emigracyjny będzie rzeczywiście nawoływać do walki z Niemcami, a nie zajmować się różnego rodzaju machinacjami. Będziemy utrzymywać dobre stosunki z rządem, który nawołuje do aktywnej walki przeciwko Niemcom. Jednak nie jestem przekonany, że obecny polski rząd emigracyjny w Londynie jest takim, jakim być powinien. O ile będzie się on solidaryzował z partyzantami i jeśli będziemy mieć gwarancję, że jego agenci nie będą mieli w Polsce powiązań z Niemcami, to wówczas będziemy gotowi rozpocząć z nim rokowania. Churchill mówi o trzech zapałkach. Chciałbym zapytać, co to oznacza?

Churchill: Dobrze byłoby tu, przy okrągłym stole, zapoznać się z koncepcjami Rosjan w sprawie Polski. Wydaje mi się, że wówczas Eden¹⁴ lub ja moglibyśmy przedstawić je Polakom. Uważamy, że Polsce niewątpliwie należy dać zadośćuczynienie kosztem Niemiec. Bylibyśmy gotowi powiedzieć Polakom, że jest to dobry plan i że lepszego planu nie mogą oni oczekiwać. Potem moglibyśmy postawić sprawę przywrócenia stosunków. Lecz chciałbym podkreślić, że chcemy istnienia silnej, niezależnej Polski, przyjaznej wobec Rosji.

---

¹³ Chodzi o dążenia Rządu RP na uchodźstwie do tego, by sprawę wymordowania polskich oficerów, których zbiorowe mogiły odkryły w lesie katyńskim wycofujące się wojska III Rzeszy, zbadał Międzynarodowy Czerwony Krzyż. Z identycznym apelem zwrócił się rząd III Rzeszy, licząc, że sprawa Zbrodni Katyńskiej skomplikuje relacje dyplomatyczne wśród zachodnich aliantów i osłabi antyhitlerowską koalicję.

¹⁴ Anthony Eden (1897-1977), polityk brytyjski, w l. 1940-1945 minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii.

Stalin: Chodzi o to, że ziemie ukraińskie powinny wrócić do Ukrainy, a białoruskie – do Białorusi, tzn. pomiędzy nami a Polską powinna istnieć granica z roku 1939, ustanowiona przez radziecką konstytucję¹⁵. [...]

Churchill: Teraz znów chciałbym powrócić do sprawy polskiej, która wydaje mi się pilniejsza, ponieważ Polacy mogą narobić wiele szumu. Chciałbym odczytać swoją propozycję w sprawie polskiej. Nie proszę przy tym, aby zgodzić się z nią w postaci przeze mnie przedłożonej, ponieważ sam jeszcze nie podjąłem ostatecznej decyzji. Moja propozycja brzmi: „Przyjęto w zasadzie, że siedziba państwa i narodu polskiego powinna znajdować się między tak zwaną linią Curzona¹⁶ a linią rzeki Odra, z włączeniem w skład Polski Prus Wschodnich i prowincji opolskiej. Jednakże ostateczne wytyczenie granic wymaga dokładnych studiów i w niektórych punktach ewentualnego rozsiadlenia ludności.

Stalin: Rosjanie nie posiadają nie zamierzających portów na Morzu Bałtyckim. Dlatego Rosjanom byłyby potrzebne porty nie zamierzające Królewiec i Kłajpeda oraz odpowiednia część obszaru Prus Wschodnich. Tym bardziej że historycznie są to odwieczne ziemie słowiańskie. O ile Anglicy zgodzą się na przekazanie wskazanego wyżej terytorium, to wyrazimy zgodę na zaproponowane przez Churchilla sformułowanie.

Churchill: Jest to bardzo ciekawa propozycja, którą obowiązkowo przestudiuję.

---

¹⁵ Chodzi o granicę wytyczoną po ataku na Polskę III Rzeszy i ZSRS, przewidzianą paktem Ribbentrop-Mołotow z 23 VIII 1939 r. i zmodyfikowaną traktatem o granicach między III Rzeszą a ZSRS z 28 IX 1939 r.

¹⁶ Nazwa pochodzi od nazwiska brytyjskiego dyplomaty George'a Curzona, choć faktycznie tymczasowy przebieg polskiej granicy wschodniej wzdłuż tej linii został zaproponowany przez Radę Najwyższą Mocarstw Sprzymierzonych i Stowarzyszonych po pierwszej wojnie światowej, 8 XII 1919 r. (w dużym przybliżeniu odpowiadała granicy zachodniej Rosji ustalonej w czasie III rozbioru Polski w 1795 r.). Curzon powtórzył tę propozycję w lipcu 1920 r., jednak wówczas bolszewicy odrzucili ją, licząc na rychłe pokonanie Polski. Propozycja ustanowienia Polskiej granicy wschodniej wzdłuż tej linii powróciła w czasie II wojny światowej i oznaczała pozostawienie poza nią blisko połowy terytorium II Rzeczypospolitej. Linia miała przebiegać z rejonu Dźwińska do Wilna, następnie do Grodna i Brześcia, wzdłuż linii Bugu do Hrubieszowa, a stamtąd przez Kryłów, na zachód od Rawy Ruskiej i na wschód od Przemysła do Karpat. W czasie konferencji teherańskiej rozważano kilka wariantów przebiegu granicy opartych o linię Curzona, m.in. pozostawiających przy Polsce zamieszkane przez zwartą ludność polską ziemie Wileńską, Grodzieńską oraz Lwowską. Ostatecznie jednak przyjęto wariant narzucony przez Stalina – który jako jedyny pozbawiał Polskę Lwowa, Wilna i Grodna.

Pytania do dokumentu nr 1

1. Scharakteryzuj stosunek ZSRS i zachodnich aliantów do Rządu RP na Uchodźstwie.
2. Oceń, dlaczego Rząd RP na Uchodźstwie nie został zaproszony na obrady ani nie poinformowano go o ustaleniach w sprawie Polski.
3. Omów konsekwencje postanowień konferencji w Teheranie dla Polski.